

ВІДГУК

офіційного опонента доктора економічних наук, професора Левковської Людмили Володимирівни на дисертаційну роботу Кравчук Тетяни Юріївни «Еколого-економічні засади формування землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг в межах території міста Києва», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю – 051 «Економіка»

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження

Незавершеність земельної реформи, а саме деяких її важливих питань, одним із яких є формування землекористування в межах водоохоронних зон та прибережних захисних смуг міст, створює негативне екологічне середовище, а також соціальну напругу життєдіяльності населення, особливо для міського землекористування. Їх просторове розміщення має величезний вплив не тільки на земельні, екологічні та водні відносини, а й загалом на економічні, соціальні та правові (гарантування прав).

Проблема деградації поверхневих водних об'єктів сьогодні відіграє одну з найважливіших ролей у економіко-екологічних дослідженнях не тільки в Україні, а й в зарубіжних країнах. Останніми роками, у зв'язку з глобальною екологізацією світових галузей господарства, виникає необхідність не тільки у ліквідації наслідків забруднення водних об'єктів, а й у організації програм та проектів із захисту і запобігання можливих негативних впливів із боку людини. У рамках геоекологічної та еколого-земельної політики на міжнародному рівні затверджуються різні угоди, що стосуються, як правило, транскордонних водних об'єктів, де докладно розписуються заходи щодо реалізації прийнятих рішень, спрямованих на здійснення їх збереження. На національному рівні подібні рекомендації та правила прописуються в законах, постановах та нормативно-правових актах у галузі охорони навколишнього середовища. Геоекологічний стан водойм і водотоків залежить багато в чому від заборони здійснення тієї чи іншої

господарської діяльності не тільки на акваторіях, а й безпосередньо на територіях, що примикають до них. Це виражено у встановленні певних меж, у рамках яких виникають обмеження та обтяження. У законодавстві України (і деяких інших країн) прийнято певні терміни, що так чи інакше описують території землекористування, що прилеглі до водних об'єктів. Основними з них можна вважати водоохоронні зони та прибережні захисні смуги.

У зарубіжних країнах більша увага приділяється не так встановленню меж охоронних зон, у яких діють різні заборони господарської та іншої діяльності, скільки конкретним природоохоронним заходам, що стосуються очищення стічних вод, запобігання їх забруднення тощо. При цьому охоронні зони, орієнтовані на захист особливо цінних водних об'єктів, визначаються різними авторськими методиками з експертною оцінкою природно-антропогенної обстановки землекористування досліджуваної території. У цьому контексті залишається відкритим питання правильності визначення подібних охоронних зон та режиму землекористування (регулювання земельних відносин та адміністрування землекористування).

Тому нагальним питанням сьогодення є розроблення теоретико-методичних підходів та практичних рекомендацій щодо формування землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг у межах територій міст і оцінки його ефективності в умовах розвитку земельних відносин.

У зв'язку з цим робота Кравчук Т.Ю., яка націлена на вирішення низки задач теоретико-методологічних основ і практичних рекомендацій щодо економічної ефективності формування землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг, безумовно є актуальною.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Робота Кравчук Т.Ю. пов'язана з дослідженнями, що виконувалось згідно з програмою наукових досліджень Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, а саме: у межах науково-технічної програми «Напрями розвитку та

механізми формування економіки і екології землекористування в умовах нових земельних відносин» (номер державної реєстрації 0111U006654), в якій здобувачем обґрунтовано методологічні та методичні основи формування режиму землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг в межах території міста Києва.

3. Аналіз наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, і ступінь їх новизни

Дисертаційна робота Т.Ю. Кравчук складається зі вступу (с. 23-31), трьох розділів (с. 32-240), висновків (с.245-249) та списку використаних джерел у кількості 199 найменувань (с.250-270). Текстовий виклад роботи проілюстровано 64 рисунками та 50 таблицями.

Аналіз змісту дисертації дає підстави зробити висновок про те, що задекларована здобувачкою мета: обґрунтуванні теоретико-методичних підходів та практичних рекомендацій щодо формування режиму землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг в межах територій міст та оцінки ефективності відповідних заходів в умовах розвитку земельних відносин – досягнута.

Авторкою винесено на захист теоретико-концептуальні узагальнення та методичні обґрунтування щодо формування землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг у межах території міста Києва і оцінки його ефективності. Це дозволило обґрунтувати нові наукові положення та шляхи підвищення економічної ефективності використання земель водоохоронних зон і прибережних смуг у межах території міста Києва на основі формування економіко-організаційного та землевпорядного забезпечення. Логіка наукового дослідження, так само як і структура дисертаційної роботи, дають повне уявлення про зміст самого дослідження і отримані наукові результати.

3.1. Новизна отриманих авторкою результатів полягає у подальшому розвитку теоретичних, методичних та практичних положень, які визначають еколого-економічні і інституційні засади землекористування водоохоронних зон і

прибережних смуг в межах територій міст в умовах розвитку земельних відносин. Дисертанткою у першому розділі «Теоретико-методологічні основи формування землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг в межах територій міст» досліджені поняття і сутність землекористування в межах водоохоронних зон та прибережних захисних смуг територій міст, еколого-економічні та соціальні проблеми землекористування, методологічно-методичні основи формування землекористування у межах водоохоронних зон територій міст. Зокрема, дисертанткою відзначається, що під землекористуванням водоохоронних зон і прибережних смуг в межах територій міст, нами розуміється – територіальний комплекс оптимальних взаємозв'язків землі, води, інших природних ресурсів та атмосфери через склад і структуру функціонального використання земельної території, систему організації і методів використання землі, водних та інших природних ресурсів на різних правах власності як об'єкта права, об'єкта економічних, еколого-водних, рекреаційних, земельних та водних відносин визначеної частини єдиного земельного фонду України (с.42).

Науковою новизною характеризується запропонована логічно-сміслова модель сутності водогосподарського землекористування, яка уособлює його як ефективність організації сукупності відповідних видів суспільної життєдіяльності, які здійснюються на конкретній території із залученням земельного та водно-ресурсного факторів в тій чи іншій формі та на відповідних правах, у різних масштабах і з різним функціональним змістом у процес економічних, еколого-водних, рекреаційних та інших відносин та прав суб'єктів збереження, відновлення та використання земельних і водних ресурсів. Відповідно, пропонується розширити сутність землекористування водоохоронних зон та прибережних захисних смуг як об'єкту соціальних та еколого-водних відносин в контексті джерела водного біорізноманіття та джерела рекреаційних благ (с. 51). Також розроблено *логічно-змістовну* схему методологічного процесу проектування землекористування водоохоронної зони та прибережної захисної смуги (с. 98).

До наукової новизни слід також віднести висновок дисертантки, що при зменшенні масштабу проблем формування і управління землекористуванням водоохоронних зон і прибережних смуг зменшується пріоритетність природної

складової і збільшується соціальна значимість процесів, пов'язаних з даною проблемою (с.90). Це обумовлює необхідність міждисциплінарного комплексного підходу в системі формування і управління землекористуванням водоохоронних зон і прибережних смуг, особливо у містах.

3.2. У другому розділі «Стан та оцінка розвитку землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг в межах території міста Києва» досліджено тенденції розвитку землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг в межах території міста Києва, проведено оцінку екологічного стану та безпеки землекористування водоохоронних зон і прибережних захисних смуг та соціально-економічні наслідки землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг міста Києва. Зокрема, з'ясовано, що межі водоохоронних зон в м. Києві не встановлювалися а площа прибережних захисних смуг з 2015 р. не змінювалася і складає тільки 2,056 га. Також встановлено, що в Генеральному плані м. Києва на період до 2020 р. інформація про водоохоронні зони відсутня, визначено їх орієнтовну площу експертним шляхом і яка складає 19,1 % від загальної площі міста. Встановлено, що надмірне антропогенне навантаження на землекористування водоохоронних зон і прибережних захисних смуг та гідроекосистеми призвело до істотного погіршення якості поверхневих вод в м. Києві у результаті розвитку різних галузей промисловості, щільної забудови території та асфальтизації ґрунтового покриття. До головних чинників забруднення водою міста Києва відносяться: порушення режиму землекористування прибережних захисних смуг; поверхневі стоки з території міського землекористування водоохоронних зон, а також стоки дощової каналізації; періодичні скиди забруднюючих речовин антропогенного характеру; зарегульованість Дніпра та малих річок Києва, що уповільнює процес самоочищення їх води; стихійні сміттєзвалища на берегах озер.

3.3. У третьому розділі «Основні напрями розвитку міського землекористування водоохоронних зон та прибережних смуг» розроблено пропозиції щодо удосконалення інституційного забезпечення розвитку міського землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг, основні еколого-економічні та інституційні напрями формування землекористування

водоохоронних зон і прибережних смуг, методичні підходи оцінки вартості землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг.

До наукових результатів слід віднести розроблену дисертантом логічно-змістовну модель методологічного процесу інституціоналізації розвитку землекористування водоохоронних зон та прибережних захисних смуг м. Києва, яка передбачає розроблення водної стратегії міста Києва до 2025 року, комплексної міської цільової програми екологічного благополуччя м. Києва на 2022-2025 роки, міської цільової програми використання та охорони земель на 2022– 2025 роки та розроблення проекту землеустрою щодо організації і встановлення меж територій земель водного фонду та водоохоронних зон (с. 168).

Важливим елементом роботи є запропонований індекс екологічного благополуччя (*Iб*) землекористування водоохоронних зон та прибережних захисних смуг як інтегральний показник, інтегральний показник, що характеризує здатність водозбору формувати умови гідрологічного режиму території та об'єднує непорівнянні між собою параметри (такі як лісистість, урбанізованість, механічний склад ґрунтів, густина річкової мережі, заболоченість, коефіцієнт зволоження, фактор ерозійної ролі рельєфу, антропогенна завантаженість території, коефіцієнт екологічної стабільності землекористування) (с. 191-202).

Новизною характеризуються запропонований автором підхід щодо зонування території за величиною індексу екологічного благополуччя, зокрема:

-до першої групи (I) належать водозбори з найнижчим індексом екологічного благополуччя *I_{еб}* (до 30 балів), які першочергово потребують встановлення меж водоохоронних зон за землепорядними проектами, що враховують особливості стокоформуючих поверхонь, таксаційні характеристики, екологічну забрудненість водних об'єктів та порушеність лісових насаджень з дотриманням у них відповідного режиму.

-друга група водозборів (II) із середнім показником індексу екологічного благополуччя *I_{еб}* (від 30 до 45 балів) охоплює водні об'єкти, для яких встановлення меж водоохоронних зон слід першочергово провести після закінчення їх встановлення у першій групі.

-третя група (III) з високим показником індексу екологічного благополуччя *I_{еб}* (від 46 до 60 балів) включає всі водні об'єкти, що залишилися, які розташовані в слабо освоєних районах, тут водоохоронні зони можуть бути встановлені пізніше (с. 201).

Важливим елементом роботи є запропонований дисертантом методичний підхід визначення балансової вартості багатофункціонального землекористування прибережних захисних смуг, яка повинна здійснюватися з використанням експертної грошової оцінки земельних ділянок.

4. Теоретична цінність і практична значущість наукових результатів

Значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що вони в сукупності спрямовані на вирішення низки важливих теоретичних, концептуальних та методичних завдань важливої наукової проблеми удосконалення еколого-економічних аспектів формування землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг у межах територій міст в умовах розвитку земельних відносин. У дисертації Кравчук Т.Ю. із використанням сучасної наукової літератури, існуючого інформаційного забезпечення опрацьовано теоретичні аспекти досліджуваної проблеми, опрацьовані завдання щодо шляхів підвищення економічної ефективності використання земель водоохоронних зон і прибережних смуг.

Практичним вкладом наукового дослідження Кравчук Т.Ю. є розробка еколого-економічних й інституційних інструментів формування землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг у межах територій міст в умовах розвитку земельних відносин.

Вищезазначене дозволяє дійти до висновку, що поставлена в дисертації мета в основному досягнута і створено умови впровадження одержаних результатів та висновків дослідження в практику економіки природокористування в сфері землекористування.

Підтвердженням практичної спрямованості рекомендацій здобувачки є впровадження основних результатів дослідження: використовуються в роботі

Державного підприємства «Науково-дослідний та проектний інститут землеустрою» (довідка від 27.12.2022 №32-0.22-464/2-22), комунального підприємства по охороні, утриманню та експлуатації земель водного фонду м. Києва «Плесо» (довідка від 07.06.2022 №077/221-104), комунального підприємства виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) «Київський інститут земельних відносин» (довідка від 03.05.2023 № 313-32/6581), Товариства з обмеженою відповідальністю «Земспецпроект Груп» (довідка від 10.04.2023 №37).

Використання теоретичних висновків, методичних розробок та практичних рекомендацій автора можуть бути покладені в основу нормативно-правового забезпечення удосконалення управління землекористуванням водоохоронних зон і прибережних смуг у містах, створення економічного, правового та інноваційного середовища для ефективного розвитку землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг на ринкових засадах.

5. Оцінка обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій у дисертаційній роботі Кравчук Т.Ю. забезпечено вибором і узгодженням між собою предмета і об'єкта дослідження, аналізом сутнісних основ економіки землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг, апробацією на наукових конференціях різноманітного рівня, практичним впровадженням.

Методологія дослідження побудована на базі теоретичних положень економіки природокористування, економіки землекористування, наукових праць вітчизняних та закордонних економістів, присвячених проблемам удосконалення управління землекористуванням в містах. Використано та оброблено значний масив статистичної та аналітичної інформації, що наведено у роботі у численних таблицях, графіках, діаграмах.

Висновки та рекомендації враховують сучасний стан використання земель водоохоронних зон та прибережних захисних смуг в містах та світовий досвід

формування механізмів забезпечення удосконалення управління таким землекористуванням. Окрім того, достовірність вихідної інформації, використання прийомів економіко-статистичного аналізу, методів теоретичного узагальнення і порівняння, системного і програмно-цільового підходів свідчать про відповідність рецензованої роботи вимогам щодо достовірності одержаних результатів.

6. Дискусійні положення та зауваження по дисертаційній роботі

Не зменшуючи в цілому позитивної оцінки дисертаційної роботи, слід відзначити певні зауваження та дискусійні положення, які зокрема, зводяться до такого:

1) На с. 51-52 дисертантка констатує, що інституційне забезпечення земельних та еколого-водних відносин пов'язано із змістом права власності на землю і водні ресурси, що в даний час зафіксоване у статті 78 Земельного кодексу України та статті 6 Водного кодексу України, не відображає реальний стан земельних та еколого-водних відносин, що особливо позначається на хибності правозастосовної практики. Проте, в подальшому вона не розкриває, що мається на увазі щодо хибності правозастосовної практики.

2) Розглядаючи досвід Іспанії у контексті визначення меж охоронних зон та прибережних смуг (с. 62-66) дисертантка відмічає, що в новому законі від 2013 року межі охоронного сервітуту зменшені до 20 м, а максимальний термін дії концесій змінено до сімдесяти п'яти років. Проте, в роботі відсутнє пояснення, що мається на увазі під поняттями «охоронний сервітут» та «концесія» в межах водоохоронної зони.

3) У логічно-змістовній схемі методологічного процесу проектування землекористування водоохоронної зони та прибережної захисної смуги (с. 99), дисертантка пропонує на 9-му етапі проектування здійснювати «Погодження проекту землеустрою відповідно до чинного законодавства та затвердження на сесії територіальної громади, винесення проекту (*при потребі*) в натуру (*на місцевість*), формування файлу для внесення відомостей про межі водоохоронної зони та прибережної захисної смуги і обмежень та обтяжень до Державного

земельного кадастру». Проте на с. 95 вона зазначає, що проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій водоохоронних зон як і обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об'єктів затверджуються, згідно статті 186 Земельного кодексу України, їх замовниками. Так, постає питання, все таки хто повинен затверджувати проекти землеустрою.

4) Аналізуючи проблемну ситуацію, що склалася із системами водопостачання та водовідведення столиці в межах землекористування водоохоронних зон міста Києва (с. 139-142) та пропонуючи відповідні заходи, дисертанткою не запропоновано економічних регуляторів водовідведення.

5) На с. 181 дисертантка відмічає, що стандартом СОУ ДКЗР 00032632-005:2009 «Землеустрій. Проекти землеустрою щодо створення водоохоронних зон. Правила розроблення» визначено більш конкретну назву проектів землеустрою «Проекти землеустрою щодо створення водоохоронних зон», який регулює правила розроблення проектів землеустрою. Проте в роботі не розглядаються причини не виконання вимог стандарту.

Відзначені зауваження та дискусійні положення не носять принципового характеру, не торкаються сутності виконаної роботи, не знижують наукової новизни і практичної значимості одержаних результатів дослідження та можуть характеризувати напрями подальших досліджень авторки.

7. Оцінка повноти викладення основних результатів дисертації в опублікованих роботах

Ознайомлення з публікаціями дисертантки дає можливість зробити висновок про те, що в них повно відображені результати дисертаційного дослідження.

Авторкою опубліковано 16 наукових праць, зокрема в 4-х наукових працях викладено основні наукові результати дисертації, із яких 3 статті в наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 1 стаття в іноземному періодичному виданні, включеному до міжнародних інформаційних та наукометричних баз (Скопус); 12 тезах наукових доповідей.

8. Загальний висновок по дисертаційній роботі щодо її відповідності встановленим вимогам

Докладне ознайомлення з дисертаційною роботою, публікаціями та тезами конференцій дають змогу дістати висновку, що дисертаційне дослідження Кравчук Т.Ю. містить нові науково обґрунтовані результати в галузі економіки землекористування, які у сукупності розв'язують низку завдань важливої проблеми забезпечення удосконалення ефективності землекористування водоохоронних зон і прибережних захисних смуг для рекреаційних цілей в сучасних умовах, вносять відповідний внесок у розвиток її методології та методики.

Робота є самостійним завершеним дослідженням, вирішує пріоритетну першочергову науково-управлінську проблему – забезпечення функціонування економічно ефективного використання земель в межах водоохоронних зон і прибережних захисних смуг міст. Усі питання розглянуті на необхідному науковому рівні при дотриманні основних правил мови викладення. Мета дослідження досягнута – обґрунтовано подальший розвиток теоретичних, методологічно-методичних та практичних положень, які визначають еколого-економічні й інституційні засади землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг у межах територій міст в умовах розвитку земельних відносин. Наведені положення характеризуються науковою новизною, висновки і рекомендації мають теоретичну цінність та практичне значення, достовірні, їх зміст достатньо повно відображений у фахових наукових виданнях, та є результатом власного дослідження здобувачки.

Оцінюючи одержані наукові результати дисертаційного дослідження, експериментальну перевірку, можна стверджувати, що дисертація «Еколого-економічні засади формування землекористування водоохоронних зон і прибережних смуг в межах території міста Києва» за своїм змістом, теоретичним обґрунтуванням, новизною наукових результатів, ступенем впровадження в практику відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової

спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її авторка Кравчук Тетяна Юріївна заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії із спеціальності 051 – Економіка.

**Офіційний опонент,
В. о. заступника директора
Інституту демографії та проблем
якості життя НАН України,
доктор економічних наук,
професор**

Л.В. Левковська

*Підпис Л.В. Левковської заведучою.
Генеральний секретар ІАНА НАН України
Л.В. Левковська (Л.В. Левковська)*

